

Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані зі злочинним впливом: теорія і практика

Монографія спрямована на вирішення наукового та практичного завдання щодо пошуку оптимальної моделі кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом. Комплексно проаналізовано генезу, сутність, відповідність міжнародним стандартам, зокрема *acquis* Євросоюзу, положень чинного Кримінального кодексу України (статті 255, 255¹, 255², 255³) та проєкту нового Кримінального кодексу України (Розділ 7.1), що передбачають кримінальну відповідальність за ці злочини, а також запропоновано зміни до зазначених актів.

Видання призначене для наукових співробітників, викладачів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, а також суддів, прокурорів, працівників органів правопорядку та всіх, хто цікавиться актуальними питаннями сучасного українського кримінального права.

Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ

Артем Нікітін

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ЗЛОЧИНИ,
ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗЛОЧИННИМ ВПЛИВОМ:
теорія і практика**

Монографія

Київ – 2025

УДК 343.222.4:343.23].01(477)(02)
Н71

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національної академії внутрішніх справ
від 27 травня 2025 року (протокол № 12/4-13)

Науковий редактор:

Микола Хавронюк, доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, професор кафедри кримінального
та кримінального процесуального права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Рецензенти:

Вячеслав Навроцький, доктор юридичних наук,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
професор кафедри теорії права та прав людини
Українського католицького університету, професор;

Андрій Вознюк, доктор юридичних наук, професор,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем
протидії злочинності навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ;

Зоя Загиней-Заболотенко, доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології
та судоустрою Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

Нікітін А. О.

Н71 **Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані зі злочинним впливом: теорія і практика** : монографія / за наук. ред. М. Хавронюка.
Київ: Видавництво «Норма права», 2025. 304 с.

ISBN 978-617-8306-29-8

Монографія спрямована на вирішення наукового та практичного завдання щодо пошуку оптимальної моделі кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом. Комплексно проаналізовано генезу, сутність, відповідність міжнародним стандартам, зокрема асquis Євросоюзу, положень чинного Кримінального кодексу України (статті 255, 255¹, 255², 255³) та проекту нового Кримінального кодексу України (Розділ 7.1), що передбачають кримінальну відповідальність за ці злочини, а також запропоновано зміни до зазначених актів.

Видання призначене для наукових співробітників, викладачів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, а також суддів, прокурорів, працівників органів правопорядку та всіх, хто цікавиться актуальними питаннями сучасного українського кримінального права.

УДК 343.222.4:343.23].01(477)(02)

Видавництво «Норма права» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. У цьому виданні використано папір, сертифікований FSC® та PEFC™

ISBN 978-617-8306-29-8

© Нікітін А. О., 2025

© Видавництво «Норма права», 2025

Зміст

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	5
--------------------------------	---

ВСТУП.....	6
------------	---

Розділ 1

Загальні аспекти кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом

1.1. Генеза і стан наукового дослідження кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом	13
1.2. Підстави та приводи криміналізації діянь у кримінальному праві України та відповідність положень Кримінального кодексу України, що встановлюють відповідальність за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, цим підставам та приводам	35
1.3. Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, за законодавством деяких зарубіжних держав	54
<i>Висновки до Розділу 1</i>	<i>81</i>

Розділ 2

Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, за Кримінальним кодексом України

2.1. Поняття та ознаки злочинного впливу	87
2.2. Об'єкт та об'єктивна сторона злочинів, пов'язаних зі злочинним впливом	117
2.3. Суб'єкт та суб'єктивна сторона злочинів, пов'язаних зі злочинним впливом	157

2.4. Особливості заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються у кримінальному провадженні у зв'язку із вчиненням злочинів, пов'язаних зі злочинним впливом	178
<i>Висновки до Розділу 2</i>	<i>202</i>
Розділ 3	
Перспективи кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, в кримінальному праві України	
3.1. Положення Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, у світлі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини	211
3.2. Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, у проєкті нового Кримінального кодексу України.	233
<i>Висновки до Розділу 3</i>	<i>252</i>
ВИСНОВКИ	255
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.	263
ДОДАТКИ	
Додаток І.	297
Додаток ІІ	298
Додаток ІІІ	300

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС	–	Європейський Союз
ЄСПЛ	–	Європейський суд з прав людини
ЄКПЛ	–	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 року
Конвенція ООН	–	Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ратифікована Верховною Радою України 04 лютого 2004 року
КК	–	Кримінальний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 05 квітня 2001 року
КК 1961 року	–	Кримінальний кодекс УРСР 1961 року
КНР	–	Китайська Народна Республіка
КПК	–	Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 13 квітня 2013 року
Постанова ПВСУ № 13	–	Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 23 грудня 2005 року «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»
Проект КК	–	проект нового Кримінального кодексу України, розроблений Робочою групою з питань розвитку кримінального права, станом на 02 квітня 2025 року
Рамкове рішення	–	Рамкове рішення Ради ЄС «Про боротьбу з організованою злочинністю» від 24 жовтня 2008 року № 2008/841/ЈНА
США	–	Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Протидія злочинності залишається одним з пріоритетних завдань держави, для виконання якого створюється низка державних інституцій на чолі з незалежним арбітром – судом. Організована злочинність як найнебезпечніший її вияв, потребує розроблення особливих, посилених механізмів протидії, для ефективного функціонування яких необхідна відповідна правова база, зокрема кримінально-правова, розроблена на належному рівні.

Згідно з даними офіційної статистики органів правопорядку, кількість виявлених в Україні організованих груп і злочинних організацій з 2016 року і принаймні до повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну хоча й повільно, проте збільшувалася кожного року, як і кількість злочинів, учинених ними¹. Імовірно, така тенденція була пов'язана, зокрема, із тим, що в Україні збільшувалася кількість осіб, які мають певний авторитет та вплив у злочинному середовищі, а тому здатні створювати організовані злочинні угруповання, керувати ними, координувати злочинну діяльність інших осіб, підвищуючи її ефективність. Таке збільшення, на думку законодавця, частково зумовлено й тим, що до України з інших країн, зокрема з Грузії, прибували «зłodії в законі» після встановлення в цій країні кримінальної відповідальності за наявність в особи такого статусу.

Крім того, війна, розпочата російською федерацією проти України ще 2014 року, сприяє, зокрема, зростанню рівня насильства у суспільстві, кількості різноманітної зброї, наркотичних засобів, одурманюючих речовин, що знаходяться в незаконному обігу у населення, створюючи додаткові сприятливі умови для організованої злочинності, а отже, і для можливостей впливу на неї з боку кримінальних авторитетів. Система органів правопорядку України, яка поступово реформується та оновлюється, на жаль, не завжди може повноцінно проти-

¹ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2513&skl=10

діяти їй, а повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну 2022 року змістило основну увагу органів правопорядку на інші категорії злочинів. Використання окремих адміністративних засобів, як-от санкції РНБО, як інструменту для протидії злочинній діяльності певних осіб, зокрема тих, які мають злочинний вплив, викликає небезпідставні сумніви².

На цьому тлі прийняття Верховною Радою України 4 червня 2020 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою», яким, зокрема, внесено суттєві зміни до Розділу IX Особливої частини КК та встановлено кримінальну відповідальність за нові злочини, пов'язані зі злочинним впливом, видається логічно обумовленим та необхідним кроком. Водночас продуманість і обґрунтованість цього кроку з позицій законодавчої техніки, узгодження нових положень з уже наявними й апробованими часом положеннями КК та їх відповідність принципу правової визначеності, як складової принципу верховенства права, небезпідставно викликає багато запитань як у науковців, так і практиків, які потребують належних відповідей. Внаслідок цього створюється реальний ризик того, що криміналізація таких діянь у супереч задекларованій меті може спричинити ускладнення передусім не певним категоріям правопорушників, а навпаки – органам правопорядку та суду, призводячи до неправильного застосування ними відповідних норм кримінального закону і, як наслідок, істотного порушення прав осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності, надмірного витрачання ресурсів системи кримінальної юстиції, яких і так не вистачає.

Наразі в юридичній літературі проблемам кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом (якщо не враховувати створення, керівництво злочинною організацією та іншими злочинними спільнотами, кримінальна відповідальність за які була передбачена в КК і до цього) присвячено порівняно небагато уваги. Аналізували аспекти цієї проблеми О. Бахуринська, А. Вознюк, О. Дудоров, О. Кваша,

² Нікітін А. О. Санкції РНБО як спосіб протидії суб'єктам злочинного впливу. *Сучасний вимір держави і права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 18–19 черв. 2021 р.)*. Львів : Західноукр. орг. «Центр правничих ініціатив», 2021. С. 73–75.

І. Копйова, Р. Мовчан, В. Навроцький, О. Околіт, В. Речицький, М. Фоменко, М. Хавронюк, С. Чернявський, І. Фріс, П. Фріс, Т. Шевченко, К. Юртаєва. Праці, присвячені цим питанням, обмежуються, в основному, науковими статтями, тезами виступів на наукових конференціях та думками окремих фахівців, висловлених на юридичних порталах, що закономірно, оскільки з моменту прийняття відповідних змін до КК минуло порівняно небагато часу. Першим комплексним дослідженням зазначених змін до КК України став науково-практичний коментар А. Вознюка, О. Дудорова та С. Чернявського «Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255¹, 255², 255³, 256 Кримінального кодексу України): науково-практичний коментар» (2021).

А. Вознюк продовжує досліджувати питання кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, і має чи не найбільше публікацій серед вітчизняних вчених саме з цієї тематики. Крім того, під його науковим керівництвом 2023 року в Національній академії внутрішніх справ О. Околіт захистив дисертацію «Кримінальна відповідальність за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній», що стала першою дисертаційною роботою, у якій ґрунтовно висвітлено питання кримінальної відповідальності щодо деяких злочинів, пов'язаних зі злочинним впливом, захищеною вже після внесення відповідних змін до КК.

Цілком очікувано, що кількість наукових праць, присвячених цій темі, поступово збільшуватиметься, однак наразі питання кримінальної відповідальності за нові злочини, пов'язані зі злочинним впливом, залишаються недостатньо малодослідженими.

Водночас злочини, пов'язані зі злочинним впливом, які були передбачені в КК ще до внесення зазначених змін (створення та керівництво злочинною організацією), були предметом дисертаційних досліджень Л. Демидової (2003), Б. Українця (2009), А. Вознюка (2018), а також дисертаційних досліджень, присвячених інституту співучасті у злочині, зокрема, О. Кваші (2013), Р. Орловського (2019) та інших. Однак стосувалися вони, звичайно, «старих» норм кримінального закону, які в подальшому зазнали суттєвих змін.

Окреслені вище обставини у своїй сукупності, безумовно, сформували значний науковий інтерес, засвідчують актуальність обраної теми монографічного дослідження та нагальну необхідність у його проведенні.

У першому розділі досліджено загальні питання кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, – історія її встановлення у кримінальних законах, що діяли на території України у різний час, а також її регламентація у кримінальних законах деяких зарубіжних держав; у другому розділі надано характеристику об'єктивним та суб'єктивним елементам складів відповідних злочинів, а також заходам кримінально-правового характеру, що застосовуються до осіб за їх вчинення; у третьому розділі визначено перспективи кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, передбаченої чинним КК, крізь призму її відповідності вимогам ЄКПЛ та практиці ЄСПЛ, а також у Проєкті КК. За результатами здійсненого дослідження сформульовано пропозиції з удосконалення положень як чинного КК України (ст. 255–255²), так і Проєкту КК (Розділ 7.1 Особливої частини), викладені в додатках.

Основу монографії становить дисертація «Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані зі злочинним впливом», захищена 14 червня 2024 року у разовій спеціалізованій вченій раді № 081-28-03-2024-36 Національного університету «Кієво-Могилянська академія» на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Висловлюю слова щирої вдячності доктору юридичних наук, професору Миколі Івановичу Хавронюку, передусім за те, що він прийняв мене в учні та протягом чотирьох років підготовки згаданої дисертації, а потім і цієї монографії, безперервно підтримував і спрямовував мене.

Глибока вдячність колективу кафедри кримінального та кримінального процесуального права Факультету правничих наук Національного університету «Кієво-Могилянська академія», насамперед її завідувачу – доктору юридичних наук, професору Володимирі Галагану за постійну підтримку та мотивацію до подальшої наукової діяльності.

Вступ

Слова щирої вдячності автор адресує шановним рецензентам цієї роботи – доктору юридичних наук, професору Вячеславу Навроцькому, доктору юридичних наук, професору Зої Загиней-Заболотенко, доктору юридичних наук, професору Андрію Вознюку за слушні, конструктивні зауваження.

РОЗДІЛ 1

Загальні аспекти кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом

1.1. Генеза і стан наукового дослідження кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом

1.1.1. Генеза і стан наукового дослідження кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, включені до Кримінального кодексу України Законом № 671-IX

Усебічне дослідження норм права, зокрема кримінального, вимагає не лише їх вивчення у статичній, але і у динамічній, з огляду на попередній досвід нормотворчості та правозастосування. Вивчення норм права з історичної перспективи дає змогу краще осмислити їх суть і, як наслідок, виявити їх вади.

Оскільки поняття злочинного впливу, як і поняття суб'єкта (підвищеного) злочинного впливу, а також нові складі кримінальних правопорушень, пов'язаних зі злочинним впливом, які не стосуються створення злочинної організації чи керівництва нею, були включені до КК вперше Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 04 червня 2020 року № 671-IX, то наразі існує досить обмежена кількість публікацій українських науковців, присвячених безпосередньо їх кримінально-правовому дослідженню.

Водночас, досить схожі якщо не за змістом, то принаймні за метою, законодавчі ініціативи вносили до Верховної Ради України ще у 2012 році (проект Закону України № 10506 «Про доповнення Кримінального кодексу України положеннями про відповідальність «злочинців в законі» та осіб, що належать до злочинського миру»)³ та наприкінці 2014 року (проект Закону України № 1188 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для «злочинців в законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями»)⁴. Хоча ці

³ Про доповнення до Кримінального кодексу України положеннями про відповідальність «злочинців в законі» та осіб, що належать до злочинського миру : проект Закону України від 22 трав. 2012 р. № 10506. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=10506&skl=7

⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для «злочинців в законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями)

РОЗДІЛ 1. Загальні аспекти кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом

проекти серед пропонованих новел до КК не містили понять «злочинний вплив» і «суб'єкт (підвищеного) злочинного впливу», очевидно, що їх основною метою була протидія кримінально-правовими засобами особам, які мають такий вплив у злочинному середовищі.

Тоді ж (у 2015 році) деякі автори вже наголошували, що згадані у другому з цих законопроектів складні та заплутані законодавчі конструкції, крім низки недоліків (наприклад, використання жаргонізмів, інших не притаманних національному кримінальному праву формулювань та категорій), ще й не цілком відповідали принципу верховенства права в частині такої його складової, як принцип правової визначеності⁵.

Крім цих зауважень згодом у літературі також висловлювалась думка, що запропоновані останнім проектом нові склади злочинів фактично вже визнані такими українським кримінальним законодавством при описі видів співучасників (ст. 27 КК), форм співучасті (ст. 28 КК) та конкретних складів злочинів (чинна на той час ст. 255 КК)⁶.

Наприкінці 2019 року Президент України вніс до Верховної Ради України проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою», яким спочатку пропонувався:

– доповнити ст. 28 КК частиною 5 з новою формою групової злочинності («злочинна спільнота») та визначенням поняття «злочід у законі»;

– доповнити ст. 29 КК частиною 6, яка передбачала б особливості кримінальної відповідальності осіб, які вчинили діяння в складі або в інтересах злочинної організації чи злочинної спільноти;

ми) : проект Закону України від 2 груд. 2014 р. № 1188. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52627

⁵ Кваша О. О., Гацелюк В. О., Перемот С. В. Проблеми внесення поняття «злочід в законі» до Кримінального кодексу України. *Правова держава*. 2015. Вип. 26. С. 372.

⁶ Васильєв А. А., Орлов Ю. В., Черевко К. О. Криміналізація участі у «злочідському співтоваристві» та пропаганди «злочідського світу» як заходи протидії організованим та професійній злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації*. 2018. № 2. С. 120–131.

Книги, які можуть вас зацікавити

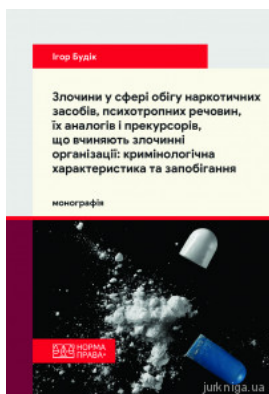
Кримінальне право.
Науково-експертні
висновки

Кримінальна
відповідальність за
створення злочинної
організації чи злочинної
спільноти та участь у
них: проблеми теорії і
практики

Доступ до правосуддя
- sui generis: теорія і
практика

Злочини у сфері обігу
наркотичних засобів,
психотропних речовин,
їх аналогів і
прекурсорів, що
вчиняють злочинні
організації:
кримінологічна...

Цивільне право
України. У 2 частинах.
Частина 1. Видання
4-те

Цивільне право
України. У 2 частинах.
Частина 2. Видання
4-те

Перейти до галузі права
Кримінальне право та процес

Перейти на сайт →